

Study of Tiele's approach to the study of religion

Ghorban Elmi ¹

1. Corresponding Author, Professor, Department of Religion and Comparative Mysticism, University of Tehran, Tehran, Iran.

E-mail: gelmi@ut.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received: 4 July 2024 Received in revised form: 10 August 2024 Accepted: 15 September 2024 Published online: 26 September 2024</p> <p>Keywords: Marett, science of religion, evolution, manifestation and emergence, religion</p>	<p>Objective: This article, using a descriptive-analytical method, studies the opinions and scientific approach of the Dutch theologian Tiele. Along with Max Müller, Tiele is called the founder of the science of religion. Like Müller, he was interested in general research about religion in its various aspects. According to him, religion is based on the relationship between humans and superhuman beings. He considers religion as self-knowledge, to the extent that he transcends and elevates himself from the limited and transitory limit. The science of religion establishes the fact that the belief that God is superior to humanity is common to all religions. There is a kind of deep relationship between the outside (principles of beliefs and rituals) and the inside (inner belief/faith) of religion. He highlighted the inner dimension of religion (religiosity) at the expense of its outer dimension (belief systems, myths, rituals, religious institutions, etc.) and considered the reality of religion to be personal and psychological. The place of religion should be sought in the deepest part of the human soul. He claims that religion is basically a psychological phenomenon; And its essence is "piety". Religious need is the most powerful and deepest human need. He believes that the origin of religion is in the feeling of infinity inside.</p>
<p>Cite this article: Elmi, Gh. (2024). Study of Tiele's approach to the study of religion. <i>Studies in Comparative Religion and Mysticism</i>, 8 (2), 79-106. DOI: http://doi.org/10.22111/jrm.2024.48138.1170</p>	
<p> © The Author(s). Publisher: University of Sistan and Baluchestan DOI: http://doi.org/10.22111/jrm.2024.48138.1170</p>	

Introduction

The establishment of the study of religion, especially the history of religions, as an independent science in universities in the last quarter of the 19th century became an important event, and the issue of what angle, approach and method was used to study religion attracted the attention of many researchers. Construction and in this connection various approaches were formed. Some prominent scientists of the 19th century and the beginning of the 20th century, considering religion as an objective phenomenon and the subject of experimental research, tried to turn the study of religion into an autonomous and independent science and field by researching it as a human truth; which has the basic features of universality, empiricism, comparison and realism.

Tiele (1830-1902) was a contemporary of Max Müller and has an influential importance in the origin of science of religion and is known as the founder of that science, who proposed many scientific perspectives for the first time and caused the evolution of many others. He considered science of religion important because its knowledge is self-knowledge, to the extent that he raises and exalts himself from the limited and transitory limit. The characteristic of Tiele and the whole school after him is an objective attitude towards all forms of religion, but these forms must be distinguished from religion itself. Tiele distinguished himself from other scholars in the historical field when he engaged in "philosophical" research on religious phenomena. After delineating the stages and directions of development, he explicitly declared the philosophical character of the science of religion that "phenomenology" is the first stage and "ontology" is the second stage. Its ultimate goal is to search for what remains in this constant change and what elements these forms have in common.

Research methodology

The method of this writing is descriptive-analytical and in some cases content analysis, which wants to present a general and clear picture of his scientific life and his theological works and opinions and to introduce him more to the scientific community and answer the questions that he created What is the role of the science of religion and what is its approach in the field of the science of religion. What is his conceptualization of religion and religious evolution and the framework of his (intended) "religion"? What concepts and metaphors have been used to create a religion that is "placed in the deepest depth of our existence"?

Discussion

Tiele aimed to understand and explain religion, which is one of the "greatest motivators in human history." Using the metaphor of "powerful stimulus", he has adjusted the relationship between religion on the one hand and the relationship between cultural and socio-political history on the other hand in terms of internal and external relations. Apparently, this internal relationship between humans and their gods can have great external results. By researching the nature of religion, Tiele believes that one should not expect the nature to be found in changing perceptions, rituals or religious institutions. A person must move from the visible to the invisible, from religion as an anthropological phenomenon to religiosity, from which outward manifestations originate. This root (source) cannot be anything other than faith." Tiele is more inclined to consider the foundation of all religion in "belief in an transcendental infinity that is superior to us and the infinity within us". Tiele distinguishes between the inner aspect and the outer aspect of religion. He calls this nature or essence in one word, piety. The essence of religion is the effort to place it in the "deep inside of the human soul". The understanding or perception of the infinite is the longing of the soul for God and the source of all religion in the heart of man. Tiele thinks that, according to historical evidence, this has been the only element common to all religions, and he repeatedly tries to show that man really understands this infinity.

Conclusion

From what has been said, it is clear that Tiele was the first person who presented a historical survey about a number of religions. He later combined this historical approach with systematic studies and traced the evolution of what he called the "religious idea" through various historical forms from "nature" religions to "moral" religions. He was interested in general research about religion in its various aspects and emphasized the importance and practical benefits

of this new science. He emphasized for an objective attitude to all forms of religion. But he distinguished the forms from the religion itself. He considers religion based on the relationship between humans and superhuman beings. The science of religion establishes the fact that the belief that God is superior to humanity is common to all religions. Closeness between God and man is vital. The science of religion seeks to discover the psychological basis of religion, which reveals itself in every new form. With the claim that the nature of religion lies in piety and its origin is in the inner infinite feeling, Tiele searches for religion in the essence and inside of the human person. He highlighted the inner dimension of religion (religiosity) at the expense of its outer dimension (belief systems, myths, rituals, religious institutions, etc.) and considers the reality of religion to be personal and psychological. According to Tiele, the analysis of religions and specific religious phenomena - strictly speaking - is only an introduction to the science of religion in its true sense. Tiele's designs always end in Christianity; As he believes, the last stage of religious growth ends with it.

بررسی رویکرد دین شناختی تیله

قربان علمی^۱

۱. نویسنده مسئول، استاد، گروه ادیان و عرفان تطبیقی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: gelmi@ut.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
این نوشتار، به روش توصیفی - تحلیلی، به بررسی آرای و رویکرد دین شناختی دین شناس و الهی دان هلندی کورنلیس پتروس تیله پرداخته است. از تیله در کنار ماکس مولر به عنوان بنیان گذار علم دین نام برده می شود. او مانند مولر علاقه مند به تحقیق کلی درباره دین در جنبه های مختلف آن بود. دین بر اساس رابطه بین انسان و موجودات فوق بشری بنا شده است. او دین را شناخت خود می داند، تا آنجا که خود را از قلمرو محدود و گذرا بالا برده و تعالی بخشد. علم دین این حقیقت را استوار می سازد که این اعتقاد که خدا به خوبی از بشریت برتر است در همه ادیان مشترک است. یک نوع رابطه عمیق بین بیرون (اصول عقاید و شعایر) و درون (اعتقاد درونی) دین وجود دارد. او بعد درونی دین (دین داری) را به بهای بعد بیرونی آن (نظام های اعتقادی، اسطوره ها، شعایر، نهادهای دینی و غیره) برجسته و پررنگ نموده و واقعیت دین را شخصی و روان شناختی دانست. جایگاه دین را باید در عمیق ترین بخش روح انسان جستجو کرد. او ادعا می کند که دین اساساً پدیده ای روان شناختی است؛ و ذات آن "تقوا و پارسایی" است. نیاز دینی قدرتمندترین و عمیق ترین نیاز انسان است. او اعتقاد دارد منشأ دین در احساس بی نهایت در درون است.	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۴/۱۴</p> <p>تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۵/۲۰</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۲۵</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۷/۵</p> <p>واژه های کلیدی: تیله، دین شناسی، تکامل، تجلی و ظهور، دین</p>

استناد: علمی، قربان (۱۴۰۳). بررسی رویکرد دین شناختی تیله. *مطالعات ادیان و عرفان تطبیقی*، ۸ (۲)، ۷۹-۱۰۶

DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2024.48138.1170>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

مقدمه

هرچند گرایش به دین و مطالعات مربوط به آن، پیشینه‌ای برابر با خود دین دارد، اما بررسی روشمند و علمی آن به معنای امروزش در دوره معاصر شکل گرفته است. تأسیس مطالعه دین، به‌ویژه تاریخ ادیان، به‌عنوان یک دانش مستقل در دانشگاه‌ها در ربع آخر قرن نوزدهم به رویدادی مهم تبدیل شد و این مسئله که از چه زاویه، رویکرد و روشی به مطالعه دین پرداخت، توجه بسیاری از محققان را به خود معطوف ساخت و در این ارتباط رویکردهای گوناگونی شکل گرفت. برخی از دانشمندان برجسته قرن ۱۹ و آغاز قرن ۲۰ با تلقی دین به‌عنوان پدیده عینی و موضوع تحقیق تجربی در صدد برآمدند که با پژوهش درباره آن به‌عنوان یک حقیقت انسانی، شجاعتی قابل‌توجه به خرج داده و کوشیدند که مطالعه دین را به‌صورت یک دانش و رشته خودمختار و مستقل در آورند؛ که از ویژگی‌های اساسی جهان‌شمولی، تجربه‌گرایی، مقایسه و واقع‌بینی برخوردار بوده و بر آن است که رویکرد درست، نه رویکرد تقدس است و نه رویکرد تحقیر، بلکه رویکرد همدلی انتقادی است.

از تیله در کنار ماکس مولر به عنوان بنیانگذار علم دین نام برده می‌شود. او مانند مولر علاقه مند به تحقیق کلی درباره دین در جنبه‌های مختلف آن بود و به اهمیت و مزایای عملی این دانش جدید تاکید داشت. تیله (۱۹۰۲-۱۸۳۰) هم عصر با ماکس مولر و دارای اهمیت تأثیرگذار در پیدایش دین‌شناسی و بلکه به‌عنوان مؤسس آن علم شناخته می‌شود که بسیاری از دیدگاه‌های دین‌شناختی را برای نخستین‌بار مطرح کرده و باعث تکامل بسیاری دیگر شده است. او دین‌شناسی را از آن جهت مهم می‌دانست که شناخت آن شناخت خود است، تا آنجا که خود را از حد محدود و گذرا بالا برد و تعالی بخشید.

تیله از جمله نخستین و تأثیرگذارترین الهی‌دانان هلندی است که الهیات را در حوزه‌های آکادمیک وارد کرده و آن را به‌صورت علم مطرح کرد و در این زمینه کتاب‌ها و سخنرانی‌های بسیار مفید و تأثیرگذاری را ارائه داد.^۲ او با گرایش تاریخی بیشتر از ماکس مولر، روی آیین‌های تاریخی

---

^۱. Cornelis Petrus Tiele

^۲ تیله دانشمند و الهی‌دان هلندی در شانزدهم دسامبر ۱۸۳۰ در نزدیکی شهر لیدن متولد شد. او تحصیلات متداول و حرفه‌ای اش را در آمستردام دنبال کرد. تیله در ابتدا تصمیم داشت تا به جرگه کشیشان کلیسای معترض هلند بپیوندد. او در مدرسه انجمن برادری معترضان آموزش دیده و بعد از اتمام تحصیلات به مقام پیشوای روحانی منصوب شد و چندین کرسی وعظ بزرگ را بر عهده گرفت که به‌طور متوالی از طرف آنها برای وعظ فراخوانده می‌شد. او در

دوران باستان کار می‌کرد و نخستین کسی بود که بر اساس مطالعه منابع اصلی به زبان‌های اصلی در مورد ایران، بین‌النهرین، مصر، اسرائیل و یونان، یک بررسی تاریخی درباره تعدادی از ادیان ارائه داد. تیله بعداً این رویکرد تاریخی را با علاقه سیستماتیک ترکیب می‌کند و تکامل آنچه را که خود "ایده مذهبی"^۱ نامید، از طریق اشکال مختلف تاریخی از ادیان "طبیعت" به ادیان "اخلاقی" پیگیری می‌کند. او با ارائه تعریف جالبی از دین که دارای ماهیت توصیفی پدیدارشناختی است، مانند ماکس مولر درخواست تحقیق کلی درباره دین را در جنبه‌های مختلف آن نمود تا اهمیت و مزایای عملی این دانش جدید را نشان دهد. ویژگی تیله و کل مکتب بعد از او درخواست وی برای نگرش عینی به همه صورت‌های دین است، اما باید این صورت‌ها را از خود دین متمایز کند. تیله وقتی به تحقیق "فلسفی" درباره پدیده‌های دینی پرداخت، خود را از سایر دانشمندان در زمینه تاریخی متمایز کرد. وی پس از ترسیم مراحل و جهات توسعه، صریحاً شخصیت فلسفی علم دین را اعلام نمود که "پدیدارشناسی" مرحله نخست و "هستی‌شناسی" مرحله دوم آن است. هدف نهایی آن جستجوی

انجمن‌های مختلف کلیسای معترضان هلند از جمله در شهر موردrecht (Moordrecht) و بعد ها در شهر روتردام (Rotterdam) خدمت کرده است. زمانی که مدرسه معترضان در سال ۱۸۷۳ از آمستردام به لیدن تغییر مکان داد، تیله به مقام استادی منصوب شده بود. چهار سال بعد، در سال ۱۸۷۷، دانشگاه لیدن کرسی مخصوص به رشته تاریخ ادیان را برای تیله به وجود آورد و او دعوت آن دانشگاه را برای تصد مقام استادی در الهیات را پذیرفت و این کرسی را که تا مدت کوتاهی قبل از مرگش حفظ کرد، تیله در این مقام، روش علمی را برای مطالعه دین به کار برد. او با بر خور داری از دانش گسترده در حوزه زبان‌های باستانی و تاریخ، مطالعه ادیان تطبیقی را عمیقاً تحت تاثیر قرار داده و در ایجاد کرسی مطالعه علم دین در دسترس، در دانشگاه هلند به شدت تاثیر گذار بود. در طی سال‌های ۱۸۶۰ تا ۱۸۷۰ تیله برای ایجاد تغییرات بنیادی در حوزه مطالعه الهیات در دانشگاه‌های هلند مشاجرات و گفتگوهای بسیاری انجام داد. به واسطه ی حمایت‌ها و دفاعیات گسترده او دو رشته جدید "تاریخ ادیان" به طور کلی و "فلسفه دین" از طریق تصویب پارلمان در سال ۱۸۷۶ به برنامه آموزش الهیاتی هلند معرفی شد. تیله به همراه فریدریش ماکس مولر و دیگران به عنوان یکی از بنیان‌گذاران رشته علم دین و معمار برجسته توسعه بیشتر آن توصیف شده است. تیله آثار فراوانی در حوزه ادیان آشوری، زرتشتی، هندی، مصری و سامی که دارای ارزش علمی بالایی هستند از خود به جای گذاشت. از جمله مهم‌ترین آثار او که به زبان انگلیسی ترجمه شده عبارتند از: دین زرتشت (۱۸۶۴)، تاریخ تطبیقی ادیان مصر و بین‌النهرین، که مربوط به نژاد حامی و سامی است؛ تاریخ دین در دوران باستان؛ کتاب عناصر علم دین در دو جلد و مقاله "ادیان" که برای چاپ نهم دایره المعارف بریتانیکا نوشته و چندین کتاب و مقاله به زبان هلندی و ارائه سخنرانی‌های مختلف که از جمله آنها مجموعه سخنرانی‌های گیفورد می‌باشد که به صورت کتاب در آمده است. (Waardenburg, 1999, 96)

¹ .religious idea

آن چیزی است که در این تغییر دائمی به دست می‌آید و اینکه این صورت‌ها چه عناصر مشترکی دارند. تیله برای نخستین بار در جهان انگلیسی‌زبان با ترجمه کتاب خطوط کلی تاریخ ادیان^۱ در سال ۱۸۷۷ به شهرت رسید. مجموعه سخنرانی‌های او در سال‌های ۱۸۹۶ و ۱۸۹۷ توسط بعضی از محققان به‌عنوان بزرگ‌ترین شاهکار او مورد ستایش قرار گرفته است. او عناصر علم دین^۲ را طرحی کلی برای دین‌شناسی معرفی کرد تا کتابی مرجع باشد، در شکل دادن به آینده این رشته به‌شدت تأثیرگذار بود. این سخنرانی‌ها مخاطبان زیادی را به خود جلب کرد و به‌صورت هم‌زمان در آمستردام هلند و انگلیس منتشر شد. در سال ۱۹۰۰ دانشگاه ادینبورگ درجه افتخاری دکترای الهیات را که قبلاً توسط دانشگاه ترینیتی دوبلین در ایرلند و دانشگاه بولوگنای ایتالیا به او داده شده بود اعطا کرد. شهرت و اعتبار تیله هم در داخل و هم در خارج از کشور منجر به این شد که او بیش از پنجاه دانش‌آموخته را در سراسر جوامع اروپایی و آمریکا به جامعه تحویل بدهد، این شهرت و اعتبار به جایی رسیده بود که ملکه ویلهلمینا هلنا پنخستین ماریا^۳ اهل هلند به‌وسيله اعطای افتخار ویژه جانشینی‌اش به او در سال ۱۸۹۰ تأیید داخلی را برای کمک به خود فراهم بیاورد. تیله در یازده ژانویه سال ۱۹۰۲ درگذشت (Waardenburg, 1999, 14-15).

این نوشتار به بررسی رویکرد دین‌شناختی تیله، دین‌شناس و الهی‌دان هلندی، هم عصر با ماکس مولر می‌پردازد. با وجود اهمیت و جایگاه این شخصیت دانشمند در غرب و حوزه‌های علمی دین‌شناسی، می‌توان گفت تقریباً هیچ کاری به زبان فارسی در جهت شناساندن این اندیشمند و الهیدان برجسته صورت نگرفته و امید است این مقاله تصویری کلی و روشن از زندگی و آثار و آرای دین‌شناسی او ارائه داده و او را بیشتر به جامعه علمی بشناساند و به این سؤالات پاسخ دهد که او در به‌وجود آوردن علم دین یا دین‌شناسی چه نقشی داشته و چه رویکردی در حوزه دین‌شناسی دارد. مفهوم‌سازی او از دین و تکامل دینی و چهارچوب "دین" (موردنظر) او به چه شکلی است؟ چه مفاهیم و استعاره‌هایی برای ایجاد دینی که "در ژرف‌ترین عمق وجود ما جای دارد" به‌کار رفته است؟

¹. Outlines of the History of Religion, to the Spread of the Universal Religions

². Elements of the Science of Religion, Morphological and Ontological

³. Wilhelmina Helena Pauline Maria

تیله و علم دین

تیله در کل به‌عنوان یکی از بنیان‌گذاران اصلی علم دین در نیمه دوم قرن نوزدهم شناخته می‌شود. از همان ابتدا بحث‌هایی در مورد این مسئله وجود داشت که واقعاً چه کسی این دانش جدید را بنیان نهاده است. شناخته‌شده‌ترین (مشهورترین) این نامزدها از یک طرف سانسکریت‌شناس آکسفورد فردریش ماکس مولر (۱۸۲۳-۱۹۰۰) بود کسی که در اثر خود، «قطعه‌هایی از کارگاه آلمان»^۱، از این امر که علم جدید باید "سیمای جهان را تغییر دهد" طرف‌داری می‌کرد؛ در سوی دیگر، تیله هلندی، کسی که از سال ۱۸۷۷ به بعد نخستین کرسی لیدن را در تاریخ ادیان بر عهده داشت. نخستین مورخ این رشته، لوئیس هنری جوردن^۲، کوشش بسیاری کرده است تا این ادعا را که مولر پدر علم دین تطبیقی هست رد کند، به‌طوری که این عمل اغلب مورد توجه بسیاری قرار گرفته است. خود تیله در مقاله‌ای که در دپارتمان ادیان معروف در شیکاگو در سال ۱۸۹۳ قرائت می‌کند به این موضوع پرداخته است. او سرانجام با بیان این که به‌سختی می‌توان گفت که شاخه جدید مطالعه و دانش‌بنیان نهاده شده است این مسئله را کنار می‌گذارد. چنان‌که در این ارتباط می‌گوید: "همانند دیگر رشته‌ها، این یکی نیز در کل به‌واسطه یک حس نیاز در کشورهای مختلف در زمانی خاص و البته به‌عنوان یک موضوع به وجود آمده است" (Tiele, 1893, 586). موضوع درگیر بودن در امر خطیر علمی که فراتر از مرزهای داخلی باشد در آن زمان قوت بسیاری داشت، همان‌طور که در کنگره‌های جهانی آشکار می‌شد، سهیم‌شدن همگانی در یک دانش جدید، یک خودآگاهی را برانگیخته بود. تیله در محدوده بستر هلندی در میان همگنان خود نخستین و در بالاترین مرتبه^۳ بود یا حداقل تصور می‌شد که باشد. تشویق‌های مهربانانه‌ای که همراه با نقد کتاب مشهور تاریخ دین هم دانشکده‌ای جوان‌تر خود، پیردانیل شانتیپیه دلا سوسایه^۴ انجام داد مثال خوبی از این خودآگاهی را نشان می‌دهد. شانتیپیه در کتاب *بازکاوی آمار مردگان* که برای آکادمی علوم هلند نوشت از فاصله موجود بین تیله و خود سخن به میان آورد. البته، او اظهار داشت که تیله از شهرت جهانی برخوردار است - این ندا از سراسر جهان

^۱. Chips from a German Workshop

^۲. Lewis Henry Jordan

^۳. primus inter pares

^۴. Pierre Daniel Chantepie de la Saussaye

برخاسته است که: " تو ای دوک، خداوندگار و ای استاد."^۱ اما پس از اشاره بر این واقعیت که تیله هیچ شاگردی در هلند نداشته است، به حساسیت تیله اشاره می‌کند، نه این که بگوید تیله انتظارات فوق‌العاده حساس، طبیعی و بالایی نسبت به این رشته جدید داشت؛ بلکه امیدوار بود که علم جدید راهی را برای بیداری و هشیاری جدید دینی که به دور از هر نوع فشار از سوی کلیسا باشد، هموار نماید. در این دیدگاه، علم دین می‌تواند تأثیر عملی داشته و برای آموزش‌های دینی جدید به کار رود. از این رو، اتفاقی نیست که تیله نخستین اثر خود را در این رشته جدید، با عنوان "چیزهایی در ادیان ماقبل مسیحیت" در انتشارات مسیحی آلماناک^۲ که او با دوستش، شاعر معروف هلندی پی‌ای ده گنستیت^۳ ویرایش کرده بود منتشر کرد. هر دو در آن زمان در *انجمن برادران معترض* که کلاس کوچکی در طبقه‌بالایی کلیسای پروتستان بود، کشیش بودند. تیله تا اندازه زیادی در علم دین شخصی خود آموخته بود، او در قلمرو کشیشی‌اش در روتردام بر زبان‌های باستانی همچون زبان پارسی و آشوری مسلط بود. او دوره علمی‌اش را در سال ۱۸۵۰ با نوشتن دو کتاب در رابطه با انجیل یوحنا آغاز کرد. او استدلال می‌کند که آن کتاب یک بینش تاریخی مفیدی را در زندگی عیسی به دست می‌دهد و آن به‌عنوان یک سند تاریخی در برابر دیگر نوشته‌های عهد جدید ترجیح داده می‌شود؛ نه فقط به این خاطر که حاوی حقایق قابل‌اعتمادتر است؛ بلکه به این جهت که انجیل چهارم بهتر از منابع دیگر همه وقایع تاریخی را به تصویر کشیده است.

نخستین سهم عمده او برای شکل‌گیری علم دین در کتابی با عنوان «دین زرتشتی» بود. از سال ۱۸۷۰ به این طرف بسیاری از مقالات و کتاب‌های او به اکثر زبان‌های اروپایی ترجمه شده است. کتاب "خطوط کلی تاریخ دین" (۱۸۷۷) او در ابتدا در هلند در سال ۱۸۷۶ منتشر شد و ترجمه آلمانی آن به‌وسیله دانشمند سوئدی ناتان سودر بلوم^۴ بعد از مرگ تیله بازبینی و شرح و بسط داده شد که تا زمان جنگ جهانی دوم یکی از تأثیرگذارترین کتاب‌ها در کشورهای آلمانی‌زبان بود. این کتب آشکارا به‌عنوان یک تاریخ دین و نه به‌عنوان تاریخ ادیان منحصر به فرد در نظر گرفته شده‌اند. تاریخ دین به

^۱ .tu Duca, tu Signore, e tu Maestro

^۲ .Christian Popular Almanac

^۳ .P.A.de Genestet

^۴ .Nathan Soderblom

نگارش درباره امر قدسی^۱، یا با شرح و توضیح تغییرات و دگرگونی‌های آنها (تاریخ ادیان) قانع نیست؛ هدف آن این است که نشان دهد که دین در کل به‌عنوان رابطه بین انسان و قدرت‌های ماوراءالطبیعی که انسان به آن معتقد است و در گذر زمان و قرون متمادی در میان ملل و نژادهای مختلف توسعه‌یافته است، و همچنین از این طریق در کل در میان بشریت، چطور تلقی می‌شود. پیش‌فرض اتحاد و پیوستگی ادیان همه اعصار و مکان‌ها یک ارتباط درونی را برای مطالعه آنها موجه کرده است. تیله نه‌تنها مقاله‌های مهمی راجع به علم دین نوشت؛ بلکه همچنین مدافعی پر حرارت برای آن بود. صدای نخستین جدالش در نقد کوبنده آموزه‌های جان هندریک اسکولتن^۲، استاد بزرگ الهیات جدید در لیدن، کسی که در آن زمان در اوج شهرتش بود، درآمد. این امر تیله را از این امر بازنمی‌دارد تا از "بیانات بدون سند" و "مفاهیم ناکافی" درباره طرح کلی (خلاصه) اسکولتن از تاریخ دین سخن بگوید. در عبارتی طعنه‌آمیز، تیله نوشته است که برای یک لحظه او فکر کرده است که این کتاب لطیفه‌ای بود برای تست کردن اینکه کم‌هوشی و حماقت هلندی در رشته تاریخ دین چقدر هست و باید باشد. معجزه کوچکی بود که اسکولتن بعد از این انتقاد، انتصاب تیله در دانشکده الهیات لیدن را پذیرفت. تیله حملات و انتقادهایش را در سال ۱۸۶۰ آغاز کرد و از دگرگونی و تغییر کامل الهیات به علم دین دفاع و حمایت کرد که از نظر او قادر خواهد ساخت تا وظایف اصلی الهیات سنتی را به روشی علمی برآورده سازد و انجام دهد. باین‌حال، هیچ اکثریتی برای این گزینه و انتخاب در پارلمان وجود نداشت. باین‌حال، بعد از مدت زمانی طولانی، یعنی دوره ده‌ساله‌ای از بحث و جدل بود که قانون جدیدی در آموزش عالی در سال ۱۸۷۶ به تصویب رسید که دوشاخه جدید را به برنامه آموزشی الهیاتی شامل: تاریخ ادیان به‌صورت کلی و فلسفه دین معرفی و وارد کرد. از نظر تیله اینها شاخه‌های توأمان علم دین بودند. در سخنرانی افتتاحیه‌اش در ده اکتبر سال ۱۸۷۷ در لیدن در مورد معنای آشور شناسی برای تاریخ تطبیقی ادیان نقطه آغاز بنیادینی را در تاریخ این رشته در سیستم دانشگاهی هلند قرارداد. هر چند بدون شک تیله یک شخصیت بلندپایه و والا در علم جدید بود؛ اما او تنها یکی از دانشمندان بسیار هلندی بود که این منطقه در نیمه دوم قرن نوزدهم به خود دیده بود.

¹. hierography

². Jan Hendrik Scholten

جایگاه دین و شناخت آن

تیله در مقاله دین خود، در ویرایش نهم دایره المعارف بریتانیکا، هدف کار خود را تنها "ارضای یک حس کنجکاوی جزئی یا عبث" ندانسته و معتقد است که کارش فهم و توضیح یکی از "بزرگ‌ترین محرک‌ها در تاریخ بشریت است که به‌خوبی ملت‌ها و اقوام را متحد یا متلاشی کرده، به‌خوبی امپراتوری‌ها را دشمن هم یا به هم متحد کرده، محرکی که بی‌رحمانه‌ترین و وحشیانه‌ترین اعمال را تأیید کرده است، ظالمانه‌ترین و شهوانی‌ترین مراسم و سنت‌ها را بوجود آورده، و تحسین‌برانگیزترین اعمال قهرمانانه را الهام کرده است؛ انکار نفس (توبه) و پرستش را برانگیخته و خونین‌ترین جنگ‌ها، شورش‌ها و شکنجه‌ها را موجب شده است؛ همچنین باعث آزادی، خوشحالی و صلح ملت‌ها گردیده است - در یک‌زمان طرف‌دار ظلم و ستم و در زمانی دیگر درهم‌شکننده زنجیره‌های ظلم و ستم بوده است؛ اکنون محرک پیدایش تمدن‌های جدید و درخشان و رشد و پیشرفت شده و از سوی دیگر دشمنی‌کننده‌ای با پیشرفت، علم و هنر دارد." (Tiele, 1886, 358).

به نظر می‌رسد که تیله با مهارت بلاغی و پر از لفاظی و حتی با آسودگی خاطر خطوط کلی تأثیر بزرگ دین بر زندگی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را ترسیم کرده است. به نظر می‌رسد به‌ویژه تأثیرات به‌صورت بالقوه ویران‌کننده کارگزاران قدرت، تقویت شده به‌وسیله دین، تیله را مجذوب خود کرده است، هر چند او از آثار سودمند دین غفلت نکرده است. دین و قدرت رابطه بسیار نزدیک و تنگاتنگی با هم دارند. تحول عظیمی که به‌وسیله عام‌گرایی و شمول‌گرایی دینی پدیدآمده است، بزرگ‌ترین و کامل‌ترین تحولی است که تاریخ جهان می‌تواند نشان دهد و دیگر تحول‌های سیاسی یا اجتماعی در مقایسه با این چیزی نیستند. بدون شک، این صورت‌بندی و عبارت تصویری رمانتیک از قدرت و شجاعت را آشکار می‌کند.

او با استفاده از استعاره "محرک نیرومند" رابطه بین دین را از یک‌طرف و رابطه تاریخ فرهنگی و اجتماعی - سیاسی را از طرف دیگر بر حسب رابطه درونی و بیرونی تنظیم کرده است. ظاهراً این رابطه درونی بین انسان‌ها و خدایانشان می‌تواند نتایج بیرونی بزرگی را به دست بدهد. همچنین، تیله انکار نمی‌کند که تاریخ سیاسی و دینی در بعضی زمینه‌ها همچنان که حتی در عنوان چندین کتابش نشان داده است با هم دیگر عجین شده‌اند؛ از جمله: "دین زرتشتی... تا سقوط امپراتوری قدیم

پارس"، و "تاریخ دین باستان تا زمان به قدرت رسیدن اسکندر کبیر". حتی کتاب "تاریخ بابلیان و آشوریان" او اساساً تاریخی سیاسی است. بحث دین تنها نقش ثانویه را در بخشی از فرهنگ بابلی و آشوری بازی می‌کند. اما این امر در نوشته‌های تیله یک استثنا هست که در آن در کل به پدیده دینی خاص، ادیان خاص و حداکثر و نه حداقل به دین به معنای دقیق کلمه می‌پردازد. این تمرکز بر دین به معنای دقیق کلمه یا همچنان که تیله ترجیح داده است بگوید، تمرکز بر اساس و منشأ دین، دلالت بر بی‌علاقه بودن نسبت به تجلیات و مظاهر مختلف این شکل فرهنگی خاص نمی‌کند. او وقت زیادی را برای توسعه و بسط طبقه‌بندی ادیان صرف کرد. اما این تلاش با خواست تیله برای ارائه هم‌زمان طرح توسعه‌ای پیچیده شده است. یا به طور دقیق‌تر، یک نوع از طبقه‌بندی (ریخت‌شناختی) در خود مراحل توسعه و گسترش (تکامل) آشکار و نمایان می‌شود. این تلاش در طبقه‌بندی تاریخی، بحث‌های گسترده و حیرت‌آوری را در میان دیگران و بین تیله و جی. آی. دادس^۱ استاد دانشگاه آترخت^۲، و فیلسوف برلینی اتو پفلیدرر^۳ افزایش داد. بر طبق نظریه دفاع شده توسط تیله، پدیده‌هایی که رخ می‌دهند، به سختی می‌توان گفت، که بعد از آن در جریان تاریخ می‌تواند آشکار شود، و به لحاظ ریخت‌شناسی می‌توان گفت، که به معنای دقیق کلمه حالت‌های اولیه تر توسعه دین هستند. این نقطه نظر برای همه هم قطاران او قابل قبول نبود. به زعم بعضی از منتقدان این نوع از "تاریخ" (مرتبط با دین به معنای دقیق کلمه) هیچ ربطی به تاریخ دینی واقعی ندارد. تاریخ همچنان که به وسیله تیله به کار رفته است، وسیله‌ای برای هدف گفته شده است و نه هدف فی نفسه همان طور که باید باشد. علی‌رغم این انتقاد، تیله به این امر معتقد باقی مانده است که تاریخ دین (به تنهایی) در درون تاریخ ادیان (به صورت کلی) قرار گرفته است (Tiele, 1877, 2-4).

در اهمیت تحقیق تاریخی_تیله حتی خودش گفته است که: "من اگر تاریخی نباشم هیچ چیزی نیستم" (Tiele, 1897, vol.1, 17). او در پایان علم دین تلاش می‌کند تا مقایسه و طبقه‌بندی را صورت دهد. تیله برای این که این کار به طور مناسب انجام گیرد، در مقاله‌ای که در مورد ادیان برای دایره المعارف بریتانیکا نوشته، آورده است که "آدمی باید دو عنصر اساسی تشکیل دهنده دین

^۱ J.I.Doedes

^۲ The Utrecht University

^۳ Otto Pflleiderer

یعنی... عقاید دینی و اعمال دینی را تشخیص دهد. چنین عقایدی ممکن است مبهم و غیر نظام‌مند باشد اما به نظر تیله هیچ "دین زنده ای بدون چیزی شبیه یک آموزه" وجود ندارد. با وجود این، آموزه به تنهایی یک دین را به وجود نمی آورد. "دین به ندرت به واسطه عقاید اصلی آن، کمتر از مراسم و شرایع آن تشخیص داده و باز شناخته می شود..."^۴ با توجه به اهمیت زیادی که تیله از همان ابتدا به پژوهش در مورد عقاید دینی به جای مطالعه مناسک و اعمال مذهبی داده، قابل توجه است که در این بیان، شعایر تقریباً (به ندرت کمتر) رتبه یکسانی را همچون عقاید دریافت می کند. تا آنجا که تیله حتی از این سخن که "پیش از این مطالعه مقایسه ای پرستش دینی و مطالعه اخلاقیات بیشتر مورد غفلت قرار می گرفت" سخن به میان آورده است (Tiele, 1886, 358-371). این اظهار نظر می تواند موافق با این واقعیت باشد که روبرتسون اسمیت، کسی که در سبک استدلالش بر تقدم و اولویت شعایر بر اسطوره تاکید دارد، از تیله دعوت کرده است تا این مقاله را بنویسد. اما نامه های اسمیت به تیله در مورد مقاله دایره المعارف، هیچ بحثی از این نوع را نشان نمی دهد.

او این واقعیت را برای خوانندگانش خاطر نشان می سازد که دو عنصر اصلی دین به سختی با همدیگر در تعادل هستند، به نحوی که به طور برجسته ای (عمدتاً) مجبوریم تا بیشتر ادیان عقیدتی را از ادیان شعایری و اخلاقی بازشناسیم. او در رابطه با این موضوع می گوید: «عقیده دینی (عقاید) و شعایر، دین نیستند: آنها تنها مظاهر و جلوه های ضروری آن هستند، تجسم آنچه که باید برای خود باشد یا ذات آن در نظر گرفته شود و تجسم آنچه که به عنوان یک اعتقاد راسخ باید از آموزه یا عمل تمیز داده شود - یعنی ایمان» (Tiele, 1886, 358).

اینجا انتقال از بیرون (تجلی) به درون (اعتقاد درونی، ایمان^۴) است. ظاهراً تنها به واسطه مطالعه و بررسی مظاهر و تجلیات است که می توان فهمید که درون و باطن است که آن پدیده های ظاهری را پدید می آورد. بدون بررسی و کاوش شعایر و عقاید دینی، "ما نمی توانیم معرفتی از ایمانی که پایه اعتقاد اساسی است و موجب اعمال و شعایر خاص می شود به دست بیاوریم". در این زمینه دشوار است بفهمیم او چه هدفی دارد زیرا او ماهیت و محتوای ایمان را مشخص نکرده است. در فرصت های بعدی این اصطلاح را از قلم انداخته و به جای آن از "احساس دینی"^۵ به عنوان وجودی

^۴ inner conviction

^۵ religious sentiment

در قلب و مرکز دین صحبت کرده است. با این حال این ایمان و اعتقاد اساسی است که با اعمال، آموزه ها و مفاهیم دینی آمیخته و خلط نشده است. آن به شیوه ارتباط بنیادین با خدا یا امر الوهی مربوط است. اساس و ذات دین به روش های مختلفی (که شاید همه آنها با هم دیگر سازگار نباشد) در سراسر نوشته های او توصیف شده است. در این ارتباط می توان مضمون های سخنرانی های گیفورد او را دید.

۱-نگاه به دین از بیرون یا درون

بعد از اینکه تیله مجبور شده بود تا دعوت نخستش را برای ارائه سخنرانی در گیفورد^۶ به خاطر منصب جدیدش به عنوان رئیس دانشگاه لیدن (۱۸۹۳-۱۸۹۲) رد کند، از پذیرش دعوت دومش خرسند بود. او اظهار می دارد که به واسطه چشم انداز ارائه دیدگاه هایش در مورد علم دین در پیش روی جماعت گسترده ای، مورد جلب توجه قرار گرفته است. این سخنرانی ها که در سال های ۱۸۹۶ و ۱۸۹۸ ایراد شده به وسیله مخاطبان زیادی مورد توجه قرار گرفت. این سخنرانی ها در دو جلد، به زبان انگلیسی با عنوان "عناصر علم دین"، و به زبان هلندی و دیگر زبان ها با عنوان "مقدمه ای بر علم دین" منتشر شد. تیله حاشیه ها و ارجاعات را به این کتاب تحمیل و بار نکرده است؛ او آن را به عنوان مقدمه ای کم و بیش عمومی و نه یک کتاب مرجع تلقی می کرد. احتمالاً عنوان اصلی هلندی اش این نبود یا نمی توانست برای چاپ انگلیسی به کار رود، به این خاطر که قبلاً یک مقدمه با همان نام که به وسیله هم دانشگاهی مشهورش ماکس مولر نوشته شده بود وجود داشت. به نظر تیله، این کتاب نقطه ثابت و همیشگی ارجاع بود. به اعتقاد تیله، مولر در سال ۱۸۷۳ ضرورتاً به مقدمات می پردازد اما اکنون ۲۵ سال بعد علم دین کم و بیش استحکام یافته و اصول آن می توانست نتایج واقعی را به دست بدهد. تیله بر بخش فلسفی یا حتی بر مشخصه علم جدید تاکید می کند و جایگاه تاریخ را در علم دین کاهش می دهد یا حداقل احتمالاً آن را دست کم در نظر می گیرد که؛

^۶ - سخنرانی های گیفورد مجموعه سخنرانی های سالانه ای بود که به خواست لورد آدام گیفورد (فوت ۱۸۸۷) تأسیس شده بود. این سخنرانی ها به منظور ترویج و انتشار مطالعه الهیات طبیعی در گسترده ترین معنای آن، و به عبارت دیگر شناخت خداوند بنیان نهاده شد و انتصاب به سخنرانی در گیفورد یکی از معتبرترین افتخارات در دانشگاه های اسکاتلندی است. این سخنرانی ها در چندین دانشگاه اسکاتلندی نظیر دانشگاه اندرو، دانشگاه گلاسکو، دانشگاه آبردین و دانشگاه ادینبورگ انجام می شود و آنها در طی یک سال تحصیلی جمع آوری شده و به صورت کتاب ویرایش شده و چاپ می شود و تعدادی از این آثار در رشته های الهیات و فلسفه و رابطه بین علم و دین است.

"تحقیقات تاریخی باید مقدم باشد و راه را برای علم ما هموار کند؛ اما آن (علم دین) وابسته به تحقیقات تاریخی نیست. اگر من توصیفی دقیق از همه ادیان موجود؛ از آموزه‌ها، اسطوره‌ها، سنت‌ها، مناسکی که آنها تکرار و القاء می‌کنند و سازمان طرفداران آنها، گذشته از این ترسیم اشکال مختلف دینی، منشا(پیدایش)، شکوفایی و زوال آنها داشته باشم، صرفاً موادی را فراهم آورده‌ام که علم دین‌شناسی با آن کار می‌کند؛ ناگزیر همچنان که هست آن کافی نیست. انسان‌شناسی یا علم انسان، جامعه‌شناسی یا علم روابط اجتماعی، روانشناسی یا علم وجود درونی انسان و شاید دیگر علوم در کنار اینها باید نوشته‌ها و کمک‌هایشان را به منظور کمک به ما برای مطلع شدن از ماهیت واقعی و منشا دین و بنابراین رسیدن به هدف مان به دست دهند" (Tiele, 1897, vol.1, 17).

تاریخ، انسان‌شناسی و غیره به عنوان شاخه‌های کمکی در نظر گرفته می‌شود که همه کم و بیش طبیعتاً استقرایی هستند، در حالی که خود علم دین‌شناسی بایستی روش استنباطی را به کار ببرد. روش اخیر با روش نظری زمان‌های قبل خلط و آمیخته نشده است. "برعکس، استدلال قیاسی ما، باید از نتایج به دست آمده به واسطه استقرا و به وسیله روش‌های تجربی، تاریخی و مقایسه‌ای آغاز شود. ما تنها می‌توانیم از پدیده‌های دینی ثابت و معلوم کنیم که دین هست و از کجا به وجود می‌آید و ناشی می‌شود. وجود باطنی و درونی ما تنها به واسطه‌ی ظهورات و تجلیات ظاهری آن شناخته می‌شود" (Tiele, 1897, vol.1, 18).

نگاه از بیرون به درون دین "استعاره‌ای است که برنامه تحقیقاتی تیله را هدایت می‌کند. در نوشته‌های او استدلال‌ها و جدلیاتی بین درون و بیرون، بین هسته و پوسته در سطوح مختلف وجود دارد. برای مثال او برای برتری‌دادن نیت و اعتقادات بر ضد شعایر و اعمال استدلال نموده و اظهار می‌دارد که اعتقاد راسخ درونی تضمین می‌کند که آموزه "عبارتی خالی، چرب‌زبانی، خواندن طوطی‌وار یک توضیح‌المسائل دینی" نمی‌باشد (Tiele, 1898, vol.2, 191) وی شعایر را نمودهای ظاهری، آن هم متفاوت در میان فرقه‌های مختلف یک دین می‌داند. (Tiele, 1897, vol.1, 26)؛ (Tiele, 1898, vol.2, 262). باین حال دوگانگی بیرونی - درونی نقش مهمی در تقسیم "عناصر" به دو بخش بازی می‌کند. بخش اول؛ بخش ریخت‌شناختی که به "تغییر شکل‌های دائمی که از تکامل و تحول روبه‌جلو ناشی می‌شود"، درحالی‌که دومی، بخش هستی‌شناختی به "عناصر تغییرناپذیر و باطنی در صورت‌های گذرا و در حال تغییر" می‌پردازد (Tiele, 1897, vol.1, 27)

منظور او از اصطلاح " هستی‌شناختی " به بحث متافیزیکی در مورد موضوعات متعالی نیست، بلکه تحقیق در عناصر سازنده دین به معنای دقیق کلمه است.

۲. تعریف دین

سخنرانی‌های گیفورد با سؤالاتی اساسی آغاز می‌شود که در میان آنها مسئله تعریف دین برجسته‌تر است. تیله با شروع تحقیقات خود می‌نویسد که آدمی باید یک تصویر کلی^۷ از دین داشته باشد. این تعریف نخست به معنای تعیین ذات دین نیست، آن تنها می‌تواند در پایان همه تحقیقات معلوم شود (Tiele, 1897, vol.1, 4). تیله با طرح کلی یا " ایده پیش‌فرض از دین " شروع نمی‌کند؛ بلکه با آنچه که در اصطلاح "فهم کلی" است آغاز می‌کند. در معنای کلی، آن به این معناست که "جمع‌آمدن همه آن پدیده‌هایی که همواره، در تقابل با امور اخلاقی، زیبایی‌شناختی، سیاسی و غیره است، دینی نامیده می‌شوند" (Tiele, 1897, vol.1, 4). او تمایزی نسبتاً صوری را بیان می‌نماید، تمایزی که برای کار بعدی وی اساسی است. علاوه بر این، آن به طور ضمنی پیش‌فرض اصلی علم دین‌شناسی، به معنای دقیق کلمه است. دین مفهومی برای ایجاد یک حوزه متمایز است؛ در سطحی اساسی‌تر، دین امری مرتبط با " آن تجلیات ذهن انسان در کلمات، اعمال، رسوم و سنن و رسومی که اعتقاد انسان به مافوق انسانی^۸ را تصدیق می‌کنند و به ایجاد ارتباط او با آن کمک می‌کند" (Tiele, 1897, vol.1, 4). در آن دوگانگی ظهورات (نمودها) یا پدیده‌های خارجی که بیانگر اعتقاد درونی است، قابل توجه و برجسته است. با مقایسه توصیفات قدیمی تر تیله که بر رابطه بین انسان و مافوق انسان (ماوراء) تمرکز دارد (Tiele, 1877, 1)، روشن می‌شود که تأکید او بر تجلیات خارجی دین در مفهومی جدید است. این را می‌توان به‌عنوان استدلالی برای مشخصه " پدیدارشناختی " ارائه شده از علم دین‌شناسی تیله استنباط کرد. ویژگی مشترک تحقیق پدیدارشناختی عبارت است از " تمایل به تحقیق داده‌های دینی به‌خاطر معنایشان، درحالی‌که تلاش می‌شود از تحمیل کردن قضاوت‌های ارزشی شخصی بر چنین داده‌ها و اطلاعات خودداری شود" (Waardenburg, 1972, 129). هر چند اصطلاح " پدیدارشناختی " تا آنجا که می‌دانیم تنها در آخرین اثر تیله یافت می‌شود، او نوع خاصی از /پوخه را (بدون به‌کاربردن این اصطلاح) به

⁷. general characteristic

⁸. superhuman

کار برده است که ماورا را به معنای دقیق کلمه موضوع تحقیق نمی‌داند. او می‌گوید "موضوع علم ما خود مافوق بشری (ماورا) نیست، بلکه دین مبتنی بر اعتقاد به امر فوق بشری است" (Tiele, 1897, vol.1, 5). این اعتقادات می‌تواند به طور علمی مورد مطالعه قرار گیرد. ویژگی علمی رشته جدید برای تیله اهمیت زیاد داشت (Tiele, 1897, vol.1, 5). بدون تردید، تیله اینجا خواسته تا به طور کلی مشخصه‌ای بی‌طرفانه و بی‌غرضانه از دین را ارائه دهد که پایه و اساسی برای علم جدید باشد. او به دقت تلاش می‌کند تا از "مافوق انسانی" به جای "مافوق جسمانی"^۹ سخن بگوید، زیرا اصطلاح دوم "خدایان مرئی" را مستثنی خواهد کرد (Tiele, 1897, vol.1, 2). در مقایسه با نوشته‌های قدیمی‌تر، سخنرانی‌های گیفورد دین را بر حسب رابطه بین انسان و قوای فوق بشری تعریف نمی‌کند. مفهوم قدرت تنها در بخش دوم این کتاب، در قسمت "عنصر پایدار در همه مفاهیم خدا" معرفی و مطرح شده است. تیله در تعریفش از به‌کاربردن قوه یا قدرت (فوق بشری) اجتناب می‌کند، بلکه او آزادانه در مورد "خدا" یا "خدایان" (همچون هم‌ارز با "فوق بشری") سخن می‌گوید. به نظر می‌رسد، او این امر را مسلم فرض می‌کند که قلمرو "فوق بشری" به وسیله خدایان و ارواح اشغال شده است (Tiele, 1897, vol.1, 290). هر چند تیله می‌تواند بدون مفهوم قدرت یا قوا کار کند، او به مفهوم فوق بشری یا خدایان برای توصیف دین نیاز دارد. این حقیقت که مفهوم قدرت (فوق بشری) در تعریف به کار نمی‌رود به این اشاره دارد که دیگر آن مهم نیست. قدرت فوق بشری هنوز "یک عنصری که ضرورتاً و به ناگزیر ایده خدا را تشکیل می‌دهد" وجود دارد (Tiele, 1898, vol.2, 80).

در این زمینه ضروری است تا به کاربرد مفهوم قدرت در دین‌شناسی اواخر قرن نوزدهم اشاره بکنیم، به این خاطر که در تاریخ‌نگاری این مفهوم قبل از هر چیزی به تئوری ماقبل جان‌گرایی دین، همچنان که توسط مارت (مارت، ادیان ماقبل آنیمیستی، ۱۹۰۰) ارائه شده است، مربوط می‌شود. تایلر دین ("ابتدایی") را اعتقاد به ارواح تعریف کرده و اعتقاد به زنده انگاری طبیعت (آنیمیسم) را مطرح نموده بود. مارت با نقد نظریه تایلر، آن را "به خاطر عقل‌گرایی خیلی زیادش، کوتاه بینانه و محدود" دانسته (Marett, 1900, 1) و دین را احساس و تجربه مانا (قدرت)

^۹ .supersensual supersensual

می خواند (Kippenberg, 1994, 381). مارت می گوید که دین اساساً برخاسته از عواطف و احساسات است و عقاید و مفاهیم در آن اهمیتی ثانویه دارند (Marett, 1914, 31). این دیدگاه تاثیر بسیار بزرگی در مطالعات بعدی دین داشت. تصور و برداشت رودلف اتوا از مقدس متاثر از آن بود و مارت برای جامعه شناسان دین اولیه همچون امیل دورکیم و ماکس وبر و غیره نیز تاثیر داشت (Kippenberg, 1994, 383-86). در نظر تیله مفهوم قدرت نقش مهمی در مطالعه دین پیشانیمیستی مارت داشت. اما تیله معتقد است که دین اصولاً بر حسب اعتقاد تعریف می گردد. تیله با سخن گفتن از قوا یا قدرت ریشه اعتقاد به هر مفهومی از خدا را مد نظر دارد (Tiele, 1898, vol.2, 81).

۳. ظهورات و تجلیات^{۱۰} و اجزای تشکیل دهنده دین

آخرین کتابی که خود تیله منتشر کرد، یعنی "ویژگی‌های اصلی عناصر علم دین" که در سال ۱۹۰۱ در هلند چاپ شد، بسیاری از موضوعات سخنرانی‌های گیفورد را دربردارد. تیله در مقدمه به سوالات مهمی نظیر مسئله تعریف دین که در بالا بحث کردیم می پردازد. او بخش ریخت شناختی در مورد رشد و گسترش دین را بحث کرده و یک طبقه بندی از ادیان ارائه می دهد (دوگانگی برجسته ای بین ادیان طبیعت و ادیان اخلاقی وجود دارد) و قوانین توسعه و رشد دینی را فرمول بندی (قاعده بندی) می کند. این موضوعات برای او اهمیت زیادی دارند، بلکه همچنان که او می گوید او در کتاب اول تنها به تغییرات صورت ها می پردازد و عنصر ثابت و پایداری که تغییر صورت ها بر اساس آن انجام می گیرد و "منشا، ماهیت و ذات دین" در بخش هستی شناختی جلد دوم مطرح می گردد (Tiele, 1897, vol.1, 27). به این دلیل آن هستی شناختی نامیده می شود که به "هستی"^{۱۱} آنچه که هست، یعنی امری متمایز از آنچه که رشد می کند یا در حال شدن است، یعنی هستی یا وجود به عنوان امری متمایز از امور همیشه در حال تغییر" مربوط است (Tiele, 1898, vol.2, 188). تیله به مخاطبانش اطمینان می دهد که او تنها سخنگوی جوهر و ذات دین در معنای روانشناختی است (Tiele, 1898, vol.2, 188). روانشناسی امری حیاتی و

¹⁰ .Manifestations

¹¹ .substance and essence

تعیین کننده است، پدیده های مورد بحث در بخش هستی شناختی "از سنخ روح و روان و بنابراین پدیده هایی ثابت" هستند. در حالی که تحقیقات ریخت شناختی یا ساخت واژه ای "تاریخی و بنابراین با پدیده هایی ناپایدار" سروکار دارد. هستی شناسی و تمرکز بر تحقیق (هستی شناختی) در تقابل شدید با ریخت شناسی بوده و در صدد شناخت جوهر دین که ماهیتی روانشناختی دارد است. منظور تیه از ظهورات اصولاً "گفتار و رفتار" و منظورش از ساختارها "احساسات، ادراکات و عواطف است که بلافاصله از گفتار و رفتار ناشی می شود" (Tiele, 1898, vol.2, 6). تحقیق در ساختارها به معنای واقعی کلمه روانشناختی (روانشناختی - ترکیبی)، در حالی که تحقیق در تجلیات یا ظهورات پدیدار شناختی - تحلیلی "نامیده می شود. تقابل نامتناسب بین "پدیدار شناختی - تحلیلی" و "ترکیبی - روانشناختی" امور را پیچیده تر کرده است (Tiele, 1898, vol.2, 2).

نگاه از بیرون به درون، مرتبه شناختن (*Order of Knowing*) نامیده می شود. تجلیات یا ظهورات بر ساختارهای اصلی و اساسی دلالت می کند. علاوه بر این، اگر گفتارها و کردارهای دینی "به طور خودانگیخته و طبیعی از قلب پیروی کنند"، تجلیاتی از دین اصیل هستند (Tiele, 1898, vol.2, 7). بنابراین، مجموعه "احساسات، ادراکات و عواطف" اساس هستی شناختی دارند: آنها تضمین کننده اعتبار و صحت تجلیات دینی هستند. مرتبه بودن^{۱۲}، یعنی مرتبه ای که آنها وجود دارند، در مقابل مرتبه شناختن یعنی مرتبه ای که ما در آن چیزی را می شناسیم است. از طرف دیگر، امکان مطالعه روانشناختی ساختارها (عناصر تشکیل دهنده) وجود دارد. این ساختارها هر از گاهی به پدیده ها اشاره می کنند، و تیه ادعا می کند که می داند که دین همیشه با یک احساس یا عاطفه شروع می شود (Tiele, 1898, vol.2, 15). او سپس منظور خود از "احساس"^{۱۳} یا "عاطفه"^{۱۴} را توضیح می دهد: "به بیان دقیق تر، یک احساس یا عاطفه به سادگی نتیجه چیزی است که ما را برانگیخته و تحت تاثیر قرار داده است" (Tiele, 1898, vol.2, 15). در این معنا، هر احساسی سه عنصر را دربر دارد: (۱) میل (استعداد)، در شکل برخی اشتیاقات و آرزوها، به عنوان بخشی از ناخود آگاه، که بنابر خلق و خو و گرایش اشخاص، متفاوت هستند و می توان آن را حال توصیف کرد

¹². Order of Being

¹³. affection

¹⁴. emotion

(۲) عقیده (تاثیر) ناشی از عامل بیرونی، یا خود عاطفه؛ و (۳) حقیقت آگاه شدن از چنین عاطفه ای، یا درک چنین عاطفه ای (Tiele, 1898, vol.2, 15). از میان آن سه، نخستین عنصر دینی - حال دینی - از اهمیت مرکزی برخوردار است، زیرا عقیده یا احساس (تجربه) دینی را آن بر می انگیزد. برای مثال، اگر آن از دست برود، آدمی می تواند احساس یا تجربه زیباشناختی را داشته باشد، اما احساس دینی را نخواهد داشت (Tiele, 1898, vol.2, 16).

۴. ذات، منشا و جایگاه دین

الف - ذات یا ماهیت دین

تیله با تحقیق در ماهیت دین، معتقد است که نباید انتظار داشت، ماهیت در ادراکات متغیر، شعائر یا نهادهای دینی یافت شود، همان طور که جسم را ماهیت بشر نامیدن ابلهانه خواهد بود (Tiele, 1898, vol.2, 191). آدمی مجبور است تا از مرئی به نامرئی، از دین به عنوان یک پدیده انسان شناختی به دینداری، که تجلیات ظاهری از آن نشات (سرچشمه) می گیرند حرکت کند" و این ریشه (سرچشمه) چیزی جز ایمان نمی تواند باشد" (Tiele, 1898, vol.2, 191). تیله اقرار می کند که این دیدگاهی بود که او در واقع در گذشته و پیش از آن معتقد بوده است و این که او هنوز فکر می کند که بدون ایمان (معنای این اصطلاح در این زمینه مشخص نشده است) دین جز یک عبادت خالی یا عملی بی معنی و احمقانه نخواهد بود. اما تیله در اینجا، سوال دیگری را مطرح می کند: آیا این کل زندگی روحانی را شامل می شود؟ زندگی اخلاقی بدون اعتقاد به واقعیت خیر چگونه ممکن است؟ او در پاسخ به این سوال می گوید که دیدگاه کانتی که دین را به عنوان اعتقاد به نظم اخلاقی جهان تعریف می کند که به واسطه قدرتی عالی تضمین شده است، رد شده است. از اینرو، تیله بیشتر متمایل است تا شالوده همه دین را در "اعتقاد به لایتناهی متعالی تر و برتر از ما و لایتناهی درون ما" در نظر بگیرد (Tiele, 1898, vol.2, 194). اما این راه حل که زمانی او را متقاعد کرده بود، دیگر "کاملاً مناسب به نظر نمی آید". آن بیش از حد به اصول اعتقادی تاکید داشته و در واقع مرکب از دو اصل اعتقادی (بی نهایت متعالی تر و درون ما) است. راه حل های ارائه شده مبتنی بر عقاید و اندیشه ها بسیار عقل گرایانه و در نتیجه متقاعد نیستند. در عوض، ذات و ماهیت قرار گرفته در سطح دینداری، جنبه درونی یا ذهنی دین است. در اینجا، تیله بین جنبه درونی (دینداری) و جنبه بیرونی دین (دین مناسب) تمایز قائل می شود (Tiele, 1898, vol.2, 183).

تیه این ماهیت یا ذات را در یک کلمه، تقوا می خواند (Tiele, 1898, vol.2, 722). او دعا و پرستش را نیز اصطلاح مناسبی می داند، "به این خاطر که آن مستلزم ایثار و فداکاری شخصی (از خود گذشتگی) است" (Tiele, 1898, vol.2, 197). اما دعا و پرستش تنها یک جنبه حیاتی را توصیف می کند، همه تمایل محض یا تحسین برانگیز یا چهار چوب ذهن را که تقوا نامیده شده نمی شود (Tiele, 1898, vol.2, 198). او سپس درصدد توضیح معنی واقعی تقوا برمی آید. بعد از اینکه تقوا را اساس و بنیاد ماهیت دین معرفی می کند، دلیل می آورد که ذات تقوا نتیجه محبت و نیایش^{۱۵} است. علت این که چرا او کلمه عبادت (worship) را در این زمینه به کار نمی برد، احتمالا این است که این اصطلاح می تواند در اعمال "ظاهری" شرکت داشته باشد، در حالی که نیایش به تنهایی به معنای ستایش باطنی و درونی است. نیایش مستلزم دو تمایل متضاد است: "پرستش بخشش خود است...؛ اما نیایش در عین حال شامل میل به داشتن موضوع مورد پرستش است، تا آن را کلا از آن خودش گرداند و برای خودش بخواد" (Tiele, 1898, vol.2, 198). جالب توجه است که تیه به صراحت در موضوع ستایش چیزی بیشتر عرضه نمی کند و در مورد آن به صورت خلاصه سخن می گوید. ماهیت دین کوشش برای قرار دادن آن در "زرفای درون روح انسان" است (Tiele, 1898, vol.2, 24). در یک عبارت کلیدی تیه اظهار می دارد: "در نیایش یکپارچگی ای وجود دارد که انسان با امری مواجه می شود که به ترتیب "متعالی"^{۱۶} و "ساری و جاری و حاضر در درون"^{۱۷} نامیده شده است، یا اینکه به زبان دینی، شخص مومن همچون "کسی است که به خدا به چشم بسیار متعالی نگاه می کند" و "اعتقاد به وابستگی خودش به خدا همچون وابستگی اش به پدرش" دارد (Tiele, 1898, vol.2, 198). تیه خاطر نشان می کند که اصطلاح "نیایش" به تنهایی برای توصیف دین کافی است، به خاطر این که، هنگامی که برای روابط بین انسان ها به کار برده می شود، به روشی استعاره ای بکار می رود. اما به خاطر روشن بودنش می خواهد ماهیت دین را به عنوان "ستایش قدرت فوق بشری، که به آن احساس وابستگی می کنیم" روشن کند

¹⁵. adoration

¹⁶. transcendent

¹⁷. immanent

(Tiele, 1898, vol.2, 179). او اظهار می کند که منشا این ماهیت یا ذات می تواند به خوبی در ادیان ابتدایی یافت شود.

ب- منشأ دین

پس از بیان ذات و ماهیت دین، تیله در سخنرانی نهم گیفورد از منشأ آن بحث می کند. مسئله به چگونگی به وجود آمدن آن مربوط نمی شود. او به آغاز (تاریخی) دین در تاریخ انسانی علاقه مند نبود. به جای آن، این مسئله را اظهار می دارد که آن از کجا پدیدار می شود؛ نه در یک مورد، بلکه در همه موارد به این مسئله می پردازد که "منبع و منشأ زندگی روحانی انسان چیست؟" (Tiele, 1898, vol.2, 209). اساس روان شناختی دین چیست؟ او پاسخ های مختلف داده شده از سوی فلاسفه دین را مورد بحث قرار داده و رد می کند. تیله اظهار می دارد که ما کمک زیادی از "معنای مطلق وابستگی" شلایرماخر دریافت نمی کنیم (Tiele, 1898, vol.2, 222). او همچنین این نظریه را که توسط خودش در اوائل کارش اتخاذ شده بود رد می کند که "دین نتیجه تضاد و تعارض بین معنای (حس و درک) خود و معنای (حس و درک) درد و رنج است" (Tiele, 1897, vol.1, 223). او معتقد است که منشأ دین نمی تواند از احساس ترس و عجز و درماندگی و جستجوی خدایی که می تواند خطر را کنترل کند تبیین شود. فویرباخ را مثال خوبی از این دیدگاه می داند. تیله او را به خاطر تحلیل روان شناختی عالی اش مورد ستایش و تمجید قرار می دهد، هر چند او تحلیل و نتیجه گیری منفی وی را که کل فرایند صرفاً درونی و ذهنی است رد می کند. فویرباخ اعتقاد داشت که دین از خواسته ها، امیال و آرزوهای انسان سرچشمه می گیرد که بعداً آن ها را به عنوان ابژه در نظر می گیرد، و آنها را به عنوان موجودات برتر می پرستد. یا به قول دیگران نتیجه نارضایتی او از دنیای بیرونی است که میل به دنیایی فرازمینی را به وجود می آورد. او ضمن نقد چنین دیدگاهی، این سؤال را مطرح می کند که "اما آنها از کجا می آیند؟ چرا انسان از شرایط و پیرامونش ناراضی است؟" جواب ساده است: "به دلیل این که آن شرایط و محیط نمی توانند به او کمک کرده و او را متقاعد سازند" (Tiele, 1898, vol.2, 228). حیوان بودن صرف و لذت خودخواهانه نمی تواند او را به طور دائم و ثابت ارضا و خشنود سازد، به خاطر این که او همچون انسان احساس می کند که انگیزه های درونی دارد که او را وامی دارد تا از مرزهای متناهی و محدود فراتر رود و در جستجوی کمال بی نهایت کوشش کند، هر چند او می داند که آن برای او به عنوان یک موجود زمینی غیرقابل دسترس است. آن

بی‌نهایت، مطلق، وجود صرف و در مقابل صیوروت و نابودی مدام و همیشگی_ یا هر چه بخواهید بنامید_ قرار دارد. اصلی است که در درون انسان ساکن است و او را از درون دائماً نآرام و مضطرب نموده و در باطنش غوغایی به پا می‌کند (Tiele, 1898, vol.2, 228).

او سپس در این مرحله به بیان ماکس مولر اشاره می‌کند که "درک یا ادراک نامتناهی، اشتیاق روح به خدا و سرچشمه همه دین در قلب انسان است. تیله فکر می‌کند که، بنابر شواهد تاریخی این تنها عنصر مشترک همه ادیان بوده است و بارها می‌کوشد نشان دهد که انسان واقعاً این بی‌نهایت را درک می‌کند" (Tiele, 1898, vol.2, 228-29). در عبارتی که اشاره‌های تلویحی کانتی را می‌رساند، این درک بی‌نهایت "شکلی از ادراک"^{۱۸} است، درکی که ذاتی انسان است و ماهیتش را تشکیل می‌دهد. تیله از زبان *الفرد د موسست*^{۱۹} نقل قول می‌کند که: "من نمی‌توانم از امر بی‌نهایت دچار اضطراب درونی نشوم و دردی نکشم"^{۲۰} (Tiele, 1898, vol.2, 233). این "حس اصیل، ناخود آگاه و ذاتی (فطری) بی‌نهایت است" (Tiele, 1898, vol.2, 233). به عنوان واقعیت روانشناختی نشان داده شده است. این اظهارات خیلی شبیه به نظریه "ماقبل تجربی دینی" به نظر می‌رسد که عبارت مشهور آن در اثر ارنست ترولتچ^{۲۱} بیان شده است. به عقیده تیله، اثبات اعتبار این اعتقاد به بی‌نهایت وظیفه مابعد الطبیعه است، نه علم دین یا دین شناسی. سرانجام منشأ دین در این است که انسان لایتناهی را در درون خود دارد، حتی قبل از اینکه خودش از وجود آن در خود آگاه باشد؛ و آن را بشناسد یا نه (Tiele, 1898, vol.2, 229).

ج- جایگاه دین در زندگی روحانی

تیله در آخرین سخنرانی خود در گیفورد، به جایگاه دین در زندگی روحانی، رابطه دین با اخلاق، هنر و علم می‌پردازد. همچنان که از کل مجموعه سخنرانی‌های او بر می‌آید، به نظر تیله؛ دین پدیده‌ای مستقل است؛ بنابراین، او مخالف دیدگاه‌هایی هست که دین را به چیزی دیگر تقلیل می‌دهند. تیله ادعا می‌کند که تفاوت عمده‌ای بین دین و دیگر عناصر فرهنگی وجود دارد. هر چند

¹⁸ .voorstellingvorm

¹⁹ .Alfred de Musset

²⁰ .malgre moi linfini me tourmente- I can't help being tormented by the idea of the infinit

²¹ .Troeltsch Ernst

علم، هنر و اخلاق میزان قابل توجهی از شادی را به بار می‌آورند، اما "آنها هرگز آن آرامش ذهنی کامل را که در کل سازش و صلح با خود انسان و همه انسان‌ها است، و ثمره دین هستند، به وجود نمی‌آورند و هرگز نمی‌توانند درستی و تقوی را که دین‌داری در همه قرون و اعصار به وجود آورده است پدیدآورند" (Tiele, 1898, vol.2, 246). تنها دین می‌تواند تعادل و هماهنگی درونی و آرامش را ایجاد کند و به پرسش‌های وجودی اصلی انسان پاسخ دهد: "از کجا و به کجا؟" دین می‌تواند یک جهان‌بینی کامل به انسان بدهد. اما مهم‌تر آنکه، آن می‌تواند هماهنگی درونی را ایجاد کند: همه قوای باطنی انسان را به طور مساوی بکار گیرد. این گفته قدیمی که "دین کل وجود انسان را در برمی‌گیرد" بیانگر آن است که مردم از دیرباز به ماهیت چندجانبه دین متقاعد شده‌اند. به هر حال مسلم است که دین، همراه با هر آنچه که واقعاً در اهداف و اعمال انسان عالی است، مستقیماً نشانه متمایز انسانیت او بوده و از نامتناهی در درون او نشئت می‌گیرد (Tiele, 1898, vol.2, 248). از این رو، دین جایگاه مرکزی را در تفکر تیله کسب می‌کند. تیله اعتقاد دارد که "این امکان هست که مثال‌هایی از خصومت بانگیزه دینی نسبت به تمدن و انسانیت وجود داشته باشد؛ اما این به شکل قدیمی از دین مربوط می‌شود و نه به دین به معنای دقیق کلمه که با رشد آزادانه در حوزه‌های فرهنگی دیگر مخالف نیست. هر چند دیدگاه‌های دینی خاصی ممکن است با حقایق دینی مغایرت داشته باشد، اما دین فی‌نفسه هنر راستین، یا هر نوع سیستم فکری فلسفی یا اخلاقی مبتنی بر اصول درست و دقیق، را به مخاطره نمی‌اندازد" (Tiele, 1898, vol.2, 259). مطمئناً بین دین و سایر فعالیت‌های زندگی معنوی انسان ارتباطی وجود دارد. دلیل نهای این دیدگاه آن است که روح انسان یکی و غیرقابل تقسیم است، "هر چند خود را به شیوه‌های مختلف آشکار می‌کند" (Tiele, 1898, vol.2, 244).

تیله، سرانجام در مورد احیاء دوباره زندگی و حیات دینی نظرپردازی کرده و اضافه می‌کند که چنین احیاء دوباره هرگز نمی‌تواند به بهای دستاوردهای "قرن نوزدهم درخشان ما" باشد (Tiele, 1898, vol.2, 261). تیله بر ضد کسانی که می‌خواهند به بهای پرداخت آزادی، تجدید حیات دینی را کسب کنند هشدار می‌دهد. او بیشتر امکان تجلی شکل آزادی از حیات دینی را مورد توجه قرار می‌دهد. علم دین یا دین‌شناسی نمی‌تواند چنین شکل جدیدی را به وجود آورد، بلکه می‌تواند راه را برای آن هموار کند تا آن پایداری پدیده دینی را نشان دهد. او در

نهایت اظهار می دارد که علم مورد علاقه ما کمک خواهد کرد تا به ارواح متلاطم زمان خودمان حالی کنیم که هیچ آرامشی برای آنها وجود ندارد مگر این که به بالا و پیش پدر(خدا) روند" (Tiele, 1898, vol.2, 262). سرانجام، دین شناسی یا علم دین عمق حیات دینی را آشکار خواهد ساخت. اما حداقل به نظر تیله، "یقیناً معلوم و آشکار نیست که آن حس عمیق ایمان (اعتقاد راسخ) باشد. اگر نیاز دینی در واقع نیرومندترین، عمیق ترین و بسیار قهارتر از همه" است (Tiele, 1898, vol.2, 261) _ و این در نتیجه علم جدید پدید آمده است _ پس این نیازمند آشکارسازی خودش در هر شکل جدید خواهد بود. تیله با توجه به اندیشه دینی لیبرال پروتستان خود و دیدگاه الهیاتی اش در مورد تاریخ دینی، امیدی به پس رفت دینی ندارد، بلکه او امیدوار به تجلی و ظهور دینداری آزاد جدید است که با علم دین بسیار با ارزشش هماهنگ است.

نتیجه گیری

از آنچه گذشت معلوم می شود که تیله در کنار ماکس مولر به عنوان بنیان گذار علم دین بشمار می رود. تیله با گرایش تاریخی بیشتر از ماکس مولر، روی آیین های تاریخی دوران باستان کار می کرد و نخستین کسی بود که یک بررسی تاریخی درباره تعدادی از ادیان ارائه داد. او بعداً این رویکرد تاریخی را با مطالعات نظام مند ترکیب می کند و تکامل آنچه را که "ایده مذهبی" نامید از طریق صورت های مختلف تاریخی از ادیان "طبیعت" به ادیان "اخلاقی" پیگیری می کند. تیله مانند مولر علاقه مند به تحقیق کلی درباره دین در جنبه های مختلف آن بود و به اهمیت و مزایای عملی این دانش جدید تأکید داشت. ویژگی تیله و کل مکتب او درخواست وی برای نگرش عینی به همه صورت های دین است. اما یادآور می شود که باید این صورت ها را از خود دین متمایز کرد. تیله وقتی به بخش "فلسفی" تحقیق درباره پدیده های دینی می رسد، خود را از سایر دانشمندان در زمینه تاریخی جدا می کند. وی پس از ترسیم مراحل و جهات توسعه، صریحاً ویژگی فلسفی علم دین را آشکار می کند که "پدیدارشناسی" مرحله نخست و "هستی شناسی" مرحله دوم آن است. هدف نهایی او جستجوی آن چیزی است که در این فرایند تغییر، ثابت است؛ و اینکه این صورت های مختلف چه عناصر مشترکی دارند. او دین را شناخت خود می داند، تا آنجا که خود را از قلمرو محدود و گذرا بالا برده و تعالی بخشد. دین براساس رابطه بین انسان و موجودات فوق بشری بنا شده است. علم دین این حقیقت را استوار می سازد که این اعتقاد که خدا به خوبی از بشریت برتر است در همه

ادیان مشترک است. نزدیکی بین خدا و انسان امری حیاتی است. علم دین درصدد کشف اساس و اصل روان‌شناختی دین است، اصلی که خود را در هر شکلی جدید آشکار می‌کند. تیله امیدوار بود که انسان‌ها سرانجام یاد خواهند گرفت تا برای اشکال متغیر و زودگذر ارزشی بزرگ‌تر از آنچه را که آنها واقعاً دارند قائل نشوند؛ آنچه بالاترین ارزش را دارد بی‌نهایت در درون انسان است. تیله با این ادعا که ماهیت دین در تقوا (پارسایی) قرار دارد و منشأ آن در احساس بی‌نهایت درون است، دین را در ذات و درون شخص انسان جستجو می‌کند. او بعد درونی دین (دین‌داری) را به بهای بعد بیرونی آن (نظام‌های اعتقادی، اسطوره‌ها، شعائر، نهادهای دینی و غیره) برجسته و پر رنگ نموده و واقعیت دین را شخصی و روان‌شناختی می‌داند. مطالعه سخنرانی‌های گیفورد به‌ویژه بخش "هستی‌شناختی"، نتیجه‌گیری متفاوتی را ارائه نمی‌دهد. باین‌حال باید به‌خاطر داشت که با مقایسه بسیاری دیگر از آثار تیله، این سخنرانی‌ها جهت‌گیری و گرایش فلسفی قوی دارند. علم دین به معنای دقیق کلمه به‌وسیله تیله به‌عنوان یک موضوع فلسفی توصیف شده است؛ یعنی هدف آشکار آن تشخیص ذات (ثبات همیشگی) در صورت‌های مختلف دین است. اما در عمل، تیله به‌ویژه در کتاب‌هایی که راجع به ادیان جهان باستان نوشته، بیشترین توجه خود را صرف صورت‌هایی می‌کند که دین در آنها ظاهر و آشکار می‌شود. همچنین در این معنا سخنرانی‌های گیفورد که بیشتر مربوط به تجلیات ظاهری و بیرونی دین هستند کاملاً نماینده کار او نیستند. تیله در این عصر به‌خاطر مطالعات اسطوره‌شناختی‌اش شناخته شده بود؛ بنابراین، باید بین دیدگاه عمده و اصلی او در مورد دین که در بالا مورد بحث قرار گرفت و دیگر بخش‌های مهم نوشته‌های تیله تفاوت قائل شد. باوجود این، این امر این واقعیت را تغییر نمی‌دهد که به نظر تیله تحلیل ادیان و پدیده دینی خاص به بیان دقیق تنها مقدمه‌ای برای علم دین به معنی درست آن است. هر چند بسیاری از دین‌شناسان امروزی نظر مخالفی را اتخاذ کرده‌اند. آنها این "مقدمه" و سرآغاز را به‌عنوان هسته مرکزی رشته و دانش جدید - علم دین - در نظر می‌گیرند، هر چند درک وظیفه و قلمرو علم دین به‌طور چشمگیری از زمان آغاز آن تغییر یافته است. طرح‌های تیله همیشه به مسیحیت ختم می‌شود همچنان که معتقد است آخرین مرحله رشد دینی تاکنون به آن ختم می‌شود. یک دین راستین انسانی، مبتنی بر ایمان درونی - که روشی بیش‌و کم غیرمستقیم برای اشاره به پروتستانیسیم آزاد خود تیله است که مخالف با کلیسای اقتدارگرای

(خودکامه) کاتولیک روم است که ادعا می‌کند که (علی‌الظاهر) به بهای حقیقت برای اتحاد تلاش می‌کند.

References

- Kippenberg, H.G., 1994, "Rivalry Among Scholars of Religions. The Crisis of Historicism and the Formation of Paradigms in the History of Religions", in: *Historical Reflections* 20/1: 377-402.
- Marett, R.R. 1900, "Pre-Animistic Religion", (*Folklore* June 1900, pp. 162-182).
- Kippenberg, H.G., 1914, *The Threshold of Religion*, second edition, revised and enlarged, s.a. [1914], London, Methuen, 1914 (original edition 1907).
- Molendijk, A.L. 1998, "Transforming Theology. The Institutionalization of the Science of Religion in the Netherlands", in: Arie L. Molendijk & Peter Pels (eds.), *Religion in the Making. The Emergence of the Sciences of Religion*, Leiden, Brill, pp. 67-95, 1998.
- Molendijk, A.L., 2004, "Religious Development: C.P. Tiele's Paradigm of Science of Religion", *Numen*, Vol. 51, No. 3 (2004), pp. 321-351. Published by: BRILL.
- Molendijk, A.L., 1999, "Tiele on Religion", *Numen*, Vol. 46, No. 3 (1999), pp. 237-268, Published by: BRILL.
- Muller, F.M., 1873 *Introduction to the Science of Religion*, London, Longmans/Green.
- Tiele, C.P., 1893, "On the Study of Comparative Theology", in: John Henry Barrows (ed.), *The World's Parliament of Religions*, 2 Vols, London, 1893, "Review of Reviews" Office, Vol. I, pp. 583-590.
- Tiele, C.P., 1886, "Religions", in: *The Encyclopaedia Britannica* (9th edition), Edinburgh: Adam and Charles Black, pp. 358-371.
- Tiele, C.P., 1877, *Outlines of the History of Religion to the Spread of the Universal Religions*, London, Trubner, (the original Dutch edition is from 1876).
- Tiele, C.P., 1882, *Comparative History of the Egyptian and Mesopotamian Religions*, Vol. I: *History of the Egyptian Religion*, translated from the Dutch, with cooperation of the author, by James Ballingal, London, Trubner & Ludgate Hill, (translation of the first part, revised in comparison to Tiele 1869-1872).

- Tiele, C.P., 1897, *Elements of the Science of Religion, Part I: Morphological*, Edinburgh/London, Blackwood,. Dutch edition: *Hoofdtrekken der Godsdienstwetenschap*, Amsterdam, Van Kampen, 1901.
- Tiele, C.P., 1898, *Elements of the Science of Religion, Part II: Ontological*, Edinburgh/London, Blackwood,. Dutch edition: *Hoofdtrekken der Godsdienstwetenschap*, Amsterdam, Van Kampen, 1901.
- Tylor, E.B., 1891, *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, and Custom* (1871), 2 vols., 3rd ed., London.
- Waardenburg, Jacques, 1972, "Religion Between Reality and Idea. A Century of Phenomenology of Religion in the Netherlands", in : *Numen* 19: 128-203.
- Waardenburg, Jacques, 2005, Tiele, C. P., Lindsay Jones, Editor in Chief, *Encyclopedia of Religion*, Second Edition, Thomson Gale, P9192.
- Waardenburg, Jacques, 1999, *Classical Approaches to the Study of Religion. Aims, Methods, and Theories of Research. Introduction and Anthology*, De Gruyter.

